

Nursing ritual in verses and traditions

Ruhollah Afzali gorouh^۱

Ruhollah Jahanabadi^۲

Hamideh Mahmoudi^۳

.^۱ Assistant Professor, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Jiroft branch, Kerman, Jiroft

.^۲ PhD student in Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Islamic Azad University, Jiroft Branch, Kerman, Iran

.^۳ PhD student in Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Islamic Azad University, Jiroft Branch, Kerman, Iran

Abstract

Nursing profession has great effects on a nurse's personality. By accepting the easy and difficult tasks of a patient, the nurse actually destroys selfishness and creates altruism in himself. Accepting tasks related to patients increases the spirit of humility and gentleness in him and removes self-esteem from him. Based on her obligation and responsibility towards the patient, the nurse tolerates him who is mixed with pain and suffering and understands all the harsh reactions of the patient because of pain. All these cases are a way for self-improvement and achievement. to human dignity and reaching the peaks of tolerance; The one that Amirul Momineen Ali, may peace be upon him, considers it very important and says: There is no dignity like meekness and tolerance. So, by taking care of patients, nurses provide their satisfaction and in the shadow of obtaining their satisfaction, they bring God's pleasure to themselves.

Key words: ritual, nurse, verses, traditions.

---

^۱ Afzaligoroooh58@gmail.com

^۲ rohallah825@gmail.com

^۳ H.mahmoudi@yahoo.com

آیین پرستاری در آیات و روایات

روح الله افضلی گروه^۱

روح الله جهان آبادی^۲

حمیده محمودی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۵

چکیده

حرفه پرستاری، اثرات فوق العاده‌ای بر شخصیت فرد پرستار به جا می‌گذارد. پرستار با تقبل کارهای راحت و دشوار یک بیمار، در حقیقت خودخواهی را در وجود خود از بین برده و نوع دوستی را در خویشتن ایجاد می‌کند. قبول کردن کارهای مربوط به بیماران، روحیه فروتنی و نرم‌خویی را در او افزایش می‌دهد و خودبینی را از او دور می‌کند. پرستار بر اساس تعهد و مسئولیتش در برابر بیمار، با او که آمیخته با درد و رنج است، مدارا می‌کند و تمام برخوردهای تند مریض را که بخاطر درد است، درک می‌کند. همگی این موارد، راهی است برای خودسازی و دست‌یابی به کرامت‌های انسانی و رسیدن به قله‌های بردباری؛ همان که امیرالمؤمنین علی علیه السلام آن را بسیار مهم می‌شمارد و می‌فرماید: «لَاعِزٌّ كَالْحَلْمِ؛ هیچ عزتی همانند حلم و بردباری نیست.» پس پرستاران با مراقبت از بیماران، خرسندی آنان را فراهم می‌کنند و در سایه‌ی به دست آوردن رضایت آنان، خشنودی خداوند را برای خویش به ارمغان می‌آورند.

واژگان کلیدی: اخلاق پرستاری، آیین زندگی، اخلاق حرفه‌ای، پرستار.

^۱ استادیار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جیرفت، کرمان، جیرفت

^۲ دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جیرفت، کرمان، ایران

^۳ دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جیرفت، کرمان، ایران

مقدمه

با نگاهی گذرا به تاریخ بشریت، می‌توان فهمید که صفحات تاریخ از جنایات بی‌شمار انسان‌ها به یکدیگر سیاه شده است، اما خوشبختانه در برابر این‌ها کم نیستند، افرادی که به کمک دیگران آمده‌اند و برای حفظ حیات هموعانشان، از جان خویش مایه گذاشته‌اند. خدمت به هم‌نوع در سخنان پیشوایان ما، به عنوان بهترین عبادت و ارزش شمرده شده است. از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده است که خداوند عزوجل می‌فرماید: «مخلوقات، روزی خواران من هستند؛ محبوب‌ترین آنان، کسی است که با مردم مهربان‌تر و در برآوردن نیازهای آنان، کوشا تر باشد.»

پرستاری نیز، نوعی خدمت به هم‌نوع و بشریت است. چنان‌چه پرستاران گرامی و زحمت‌کش، فرهنگ، اخلاق و احکام آن را بیاموزند، علاوه بر خدمت به خلق و نشاط روحی، که از بهبود یافتن بیمار، به انسان متعهد دست می‌دهد، رضایت خالق را نیز دربردارد و خداوند خود، ضامن و پاداش‌دهنده به این خدمت‌ها و نوع دوستی‌هاست.

پرستاری از بیمار، یکی از قوانین بین‌المللی است. در آیین نجات بخش اسلام نیز، پرستاری از بیمارانتی مراقبت از اسیران بیمار و مجروح توصیه شده است. تاریخ، پرستاری شخصیت‌های همچون نبی اکرم صلی الله علیه و آله را ذکر کرده است و ارزش و اهمیت پرستاری را از دیدگاه این رهبر الهی و اولاد طاهرینش بیان می‌نماید که از جایگاه بلند و رفیعی برخوردار است و همواره بشریت در سیره عملی و گفتار و عملکرد خاندان عصمت و طهارت، شاهد ارج نهادن به امر شریف پرستاری و پرستاران شفیق و دلسوز می‌باشد که ما در این مقاله به اخلاق پرستاری، آیین علمی و تخصصی و همچنین مهارت‌های رفتاری پرستاری می‌پردازیم.

مبانی نظری

آیین در لغت به معنای «رسم، عادت، معمول» و در اصطلاح به معنای «قاعده و قانون عادت» است.

پرستاری، در لغت به معنای «مراقبت و مواظبت از بیمار، کودک و مانند آنان» است. ارزش هر کار و علمی به ارزش موضوع آن می باشد و آنچه که جزو وظایف پرستار عنوان شده، از با ارزش ترین امور به حساب می آید. از این رو پرستاری، شغلی مقدس و ارزشمند است. از نظر فرهنگ اسلامی نیز اموری چون حفظ حیات و احیاء، مراقبت از بیمار جهت بازگشت سلامت و تلاش در جهت شفای بیماران و ارتقاء بهداشت عمومی از اعمال صالح اجتماعی محسوب می شود. از سویی نیز پرستاری، نوعی تخلق به اخلاق الهی و هماهنگی با اسماء حسناى خداوند است؛ چرا که اولین محیی خداست و از این میان، هر که شرایط احیاء را فراهم سازد، کاری الهی کرده است. در دهه‌های اخیر، پرداختن به مقولات اخلاق و تدوین راهنماهای اخلاقی، از مهم‌ترین اولویت‌های حوزه‌ی سلامت در کشور ماست و آیین اخلاق پرستاری نیز در این راستا و با هدف ارائه‌ی چارچوب و راهنمای تصمیم‌گیری‌های مبتنی بر اخلاقیات در پرستاری تدوین شده است. با توجه به نیاز کشور در این زمینه، با بهره‌گیری از نظرات صاحب‌نظران حوزه‌ی پرستاری و اخلاق پزشکی و تشکیل کارگروه‌های مختلف، این آیین تدوین شد. تمامی پرستاران در فعالیتهای کاری خود با چالش‌های اخلاقی مواجه هستند و برخورداری از حساسیت‌های اخلاقی، یکی از ملزومات عملکرد پرستاران است. آیین اخلاق در پرستاری به طور مستقیم بر عملکرد پرستار در مراقبت از بیمار تمرکز دارد. واقعیت این است که در انجام هر یک از وظایف پرستاری، ممکن

است مقولات بحث برانگیز اخلاقی ایجاد شود. بنا به آیات کریمه قرآن، مرض و شفاء در دست پروردگار متعال است و لذا پرستار در تمام شرایط، وظایف محوله را با توکل و استعانت از ذات باری تعالی به انجام می رساند. منزلهٔ احیاء تمام معالم است و پرستار این وظیفه را متقبل شده است. پرستاری می تواند یکی از راه های قرب به خداوند و دستیابی به کمال انسانی باشد. چنین نگرشی به شغل پرستاری نشاط و علاقه ویژه ای در پرستاران ایجاد می کند آنان به کار خود به عنوان وظیفه ای الهی انسانی می نگرند تنها کسانی می توانند به شغل پرستاری و مراقبت از بیماران بپردازند که از انگیزهٔ بالا قدرت تحمل دلسوزی و بردباری بهره مند باشند. آیین پرستاری در آیات و روایات از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در آیات متعدد قرآن کریم حرفهٔ پرستاری نیکو شمرده شده است. در سخنان معصومین علیه السلام خدمت به هم نوعان بهترین عبادت ها و ارزش های انسانی شمرده شده است. چرا که پرستاران با مراقبت از بیماران خوشحالی آنان را فراهم می کنند و با به دست آوردن رضایت آنان خشنودی خداوند را برای خودشان رقم می زنند. همچنین یک پرستار، باید دارای مهارت و رفتارهای خوب پرستاری باشد؛ زیرا او کسی است که در دانش مربوط به وظیفه خود، باید چیزی کم نداشته باشد و به دنبال مهارت های جدید در مورد روش های علمی مراقبت و بهداشت باشد. اولین گام شکست یک پرستار، احساس بی نیازی از اطلاعات جدید و عدم تبادل علمی صحیح و مشورت نکردن در کارهاست. به خاطر اهمیت ارتقاء علمی مراکز بازآموزی و دوره های کوتاه مدت حرفه ای و تخصصی باید جدی گرفته شود. کتاب های جدید، مجلات علمی و تحقیقات، سمینارها و... باعث می گردد تا آب زلال رود ذهن همیشه در جریان باشد. آنچه امروزه به عنوان یک حقیقت مورد توجه همگانی قرار گرفته، ارتباط پیوند ناگسستنی میان جسم و روح است. همان گونه که اختلالات روانی باعث تغییر و عدم تعادل فیزیولوژیک می گردد، تغییرات

فیزیولوژیک و جسمانی نیز مشکلات روانی به بار خواهد آورد. یکی از عوامل موثر در بهبود بیمار و کاهش درد و رنج در بیماران، مسائل روحی و روانی است. غالب بیماران از میزان علم و تخصص پرستار و موقعیت او اطلاع کافی ندارند و آنچه برای آنها ارزش دارد، رعایت ارزشهای اخلاقی، ادب تواضع و فروتنی، احترام به بیمار است و البته ناگفته نماند که احترام به دیگران، جدای از احترام به خویش نیست. تنها کسی که بیمار با او بیشتر برخورد داشته و امکان دسترسی به او برای بیمار بیشتر است، پرستار می باشد و طبیعتاً انتظار او از پرستاران نیز بیشتر خواهد بود. این مقاله بر آن است که آیین پرستاری در آیات و روایات را با روش توصیفی- تحلیلی مورد واکاوی قرار دهد. در واقع محقق به دنبال پاسخ به این سوال است: آیین پرستاری در آیات و روایات چگونه است؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

از آنجا که برای هر کاری، باید فنون مربوط به آن کار را دانست و هرچه مهارت و تخصص انسان در انجام کارها بیشتر باشد، بهتر می تواند کارها را انجام دهند. لذا آیین پرستاری در آیات و روایات نیز یکی از مشاغلی است که از عهده هرکسی ساخته نیست؛ خصوصاً در جامعه امروزی که اگر خللی در پرستاری پیدا شود، چه بسا زحمت پزشک را به هدر می دهد. یک پرستار خوب، باید دارای اخلاق حرفه‌ای از جمله تلاش و کوشش در کسب دانش و مهارت های پرستاری داشته باشد؛ چرا که او کسی است که باید در دانش مربوط به وظیفه‌ی خود، چیزی کم نداشته باشد. همچنین پرستار باید دقت و احساس مسئولیت در انجام وظایف به بهترین نحو ممکن نسبت به بیمار داشته باشد؛ چرا که پرستاری، شغل حساس و پرمخاطره‌ای است که خسارات احتمالی این شغل برخلاف حرفه‌های دیگر، گاه غیرقابل جبران است؛ چرا که با سلامتی و جان بیمار

سرو کار دارد. همچنین رعایت حقوق بیمار یکی از وظایف پرستاری است؛ چرا که بیمار، حق دارد مراقبت دقیق همراه با احترام را دریافت کند. بیمار، حق دارد انتظار داشته باشد که تمام اطلاعات و مدارک پزشکی که در ارتباط با مراقبت وی به طور محرمانه، نگه داشته شود. یکی از فواید عملی که در این مقاله در نظر گرفته شده، استفاده از آیات قرآن و روایات است که بیانگر اهتمام پیامبران و اولیای معصوم علیهم السلام به امر پرستاری، نشان از اهمیت و شرافت این شغل دارد. پرستاری نزد خداوند متعال، ارزشمند است و پرستاران، محبوب و مقدسند. از این رو ضرورت دارد همه‌ی انسانها از شأن و کرامت والای انسانی برخوردار باشند و لازم است در هر حالتی، مورد احترام قرار گیرند. همچنین شایسته است تمامی بیماران، بدون در نظر گرفتن وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، توسط کارکنان نظام سلامت، مورد احترام و حمایت روحی - روانی قرار گیرند. از دیگر جنبه‌های کاربردی پژوهش حاضر، این است که پرستاران به راحتی می‌توانند با مطالعه این مقاله، با روحیه پرستاری و آیین اخلاقی آن، به خوبی آشنا شوند.

اهداف و فواید تحقیق

اهداف علمی که در این مقاله در نظر گرفته شده است:

۱. استخراج آموزه‌های قرآنی و روایی درباره آیین اخلاقی پرستاری.
۲. استخراج آموزه‌های قرآنی و روایی درباره علوم مورد نیاز در حرفه پرستاری.
۳. استخراج آموزه‌های قرآنی و روایی درباره مهارت‌های مورد نیاز در حرفه پرستاری.

اهداف کاربردی که در این مقاله در نظر گرفته شده، به شرح زیر است:

۱. تدوین آیین‌نامه اخلاقی، علمی و مهارتی برای حرفه پرستاری در کشور بر اساس آیات و روایات.
۲. کمک به آسیب شناسی اخلاقی، علمی و مهارتی حرفه پرستاری در کشور بر اساس آیات و روایات.
۳. ترویج اخلاق حرفه ای پرستاری از دیدگاه قرآن و روایات.
۴. ایجاد نشاط و شادابی در روحیه پرستاران و جلب رضایت آنان از حرفه و آیین پرستاری.

روش تحقیق

روش این تحقیق، توصیفی و تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه ای است. این پژوهش، توصیفی از این حیث که شیوه‌های تربیتی و اخلاقی را بررسی کرده است. همچنین این تحقیق، تحلیلی است از این جهت که این موضوع از دیدگاه آیات و روایات، مورد تحلیل و بررسی واقع شده است. این تحقیق به لحاظ هدف، از تحقیقات اسنادی و مدارکی می‌باشد که از سندهای معتبری هم چون قرآن و روایات معصومین علیهم السلام استفاده شده است.

آیین اخلاقی پرستاری در آیات و روایات

امروزه پیشرفت‌های دانش و فناوری در مراقبت‌های بهداشتی، یک رشد کلی را پیش روی پرستاران قرار داده است. تمامی پرستاران در فعالیتهای کاری خود با مسأله اخلاقی برخورد می‌کنند. تمامی پرستاران موافق هستند که برخورداری از حساسیت‌های اخلاقی، یکی از الزامات شغلی آنهاست. مسئولیت‌های اخلاقی پرستاران، این است که از باورهای خودشان اطلاع داشته و وظیفه‌ی خود نسبت به مراقبت از بیمار را بدانند.

آیین‌های اخلاقی برای شکل دهی رفتار اخلاقی هستند. هدف و غایت این آیین‌ها در پرستاری، مراقبت از بیمار بوده و پرستاران در تمام شرایط، وظایف خود را با توکل و استعانت از ذات باری تعالی انجام می‌دهند و بیماران بدون در نظر گرفتن وضعیت اجتماعی - اقتصادی توسط پرستار، مورد احترام و حمایت قرار می‌گیرند.

امید بخشی

ضعف و احساس ناامیدی انسان در مقابل بیماری، امری طبیعی به نظر می‌رسد؛ به این علت که درد و رنج‌هایی را احساس می‌کند که از روبرو شدن و درمان آن‌ها، خود را ناتوان می‌بیند. بیمار بیشتر از دارو، نیاز شدید به امید بخشی دارد. لذا وظیفه‌ی اخلاقی پرستار است که بیمار را دل‌داری داده و زمینه را برای تحمل بیماری، برای او فراهم کند. عادت انسان‌ها، این است که در نعمت‌ها شاد شده و در رنج و بلا، ناامید می‌شوند. علت بعضی از بیماری‌ها، اعمال و رفتار خود انسان است و این بیماری، عقوبت دنیوی اوست. امید دادن به همه‌ی بیماران، خصوصاً کسی که بر اثر اعمال خودش، دچار بیماری شده توسط پرستاران، امری ضروری است.

خداوند متعال در آیه ۳۶ سوره روم می‌فرماید:

«وَ إِذَا أَدْقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ؛ هنگامی که ما نعمتی از قبیل باران، ثروت و سلامتی به آن‌ها می‌چشانیم، خوشحال می‌شوند و اگر به سبب نافرمانی‌هایشان بلایی از قبیل خشکسالی، فقر، بیچارگی و مرض‌ها به آن‌ها برسد، از رحمت خدا نومید می‌شوند»

پس وظیفه‌ی یک پرستار، این است که بیمار را تنها نگذارد، به دیدن او برود و با او صحبت بکند، با صحبت‌هایش، فشار روانی را از بیمار دور کند و به آنان امیدواری بدهد؛ چرا که امید، سبب می‌شود بیمار هر چه زودتر، در مبارزه با بیماری اش پیروز

شود.

امید بخشی، دستور خدا و سیره معصومین علیهم السلام

امیدوار بودن، دستور خداوند متعال است و به جز کافران، هیچ کس از رحمت خدا

مایوس نیست. خداوند متعال در آیه ۸۷ سوره یوسف می‌فرماید:

«لَا تَيْسَؤُا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ»

امید بخشی نسبت به بیمار در سیره معصومین علیهم السلام نیز وجود دارد. تقویت

روحی و معنوی و دادن امید و روحیه به بیمار از منظر اسلام در بهبود بیماری و کسب

سلامتی او تاثیر گذار است.

حضرت امام رضا علیه السلام از پدر بزرگوار خود نقل کرده است که: «سَأَلَ الصَّادِقُ

عَنْ بَعْضِ أَهْلِ مَجْلِسِهِ فَقِيلَ عَلَيْهِ فَقَصَدَهُ عَائِدًا وَجَلَسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَوَجَدَهُ ذَنْفًا فَقَالَ

لَهُ أَحْسَنَ ظَنِّكَ بِاللَّهِ قَالَ أَمَا ظَنِّي بِاللَّهِ حَسَنٌ وَ لَكِنْ غَمِّي لِبَنَاتِي مَا أَمْرَضَنِي غَيْرُ غَمِّي

بِهِنَّ قَالَ الصَّادِقُ ع الَّذِي تَرْجُوهُ لِتَضْعِيفِ حَسَنَاتِكَ وَ مَحْوِ سَيِّئَاتِكَ فَارْجُهُ لِاصْلَاحِ حَالِ

بَنَاتِكَ؛ امام صادق علیه السلام جویای حال بعضی از اصحاب خود شد. عرض کردند که

مریض است حضرت به قصد عیادت حرکت کردند. بر او وارد شده و کنارش نشست

و فرمود: نسبت به لطف خداوندی، خوشبین باش. عرض کرد البته ظن و گمان من

نسبت به خدا، خوب است و امید لطف او را دارم، ولی برای دخترانم غصه می‌خورم

و فقط اندوه آنان، مرا بیمار کرده است. امام علیه السلام به او فرمود: از کسی که

امیدواری، حسنت تو را مضاعف کند و گناهانت را محو نماید، از او بخواه تا اوضاع

دخترانت را اصلاح کند» روایات بیان شده، حاکی از آن است که چقدر داشتن امید،

حال انسان را خوب می‌کند و انسان را برای ادامه زندگی، امیدوار می‌سازد. پس وظیفه

یک پرستار است که به بیمارش امید بدهد تا حال روحی او خوب شود و به ادامه

درمانش کمک کند.

شفا از خدا و امید بخشی به بیمار

وجود بیمارستان، پرستار، پزشک و دارو موجب خوش‌دلی و امید بخشی به بیماران است؛ چرا که علت مراجعه بیماران نیز به همین دلیل است.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: حضرت موسی علیه السلام فرمود:

«یا رَبِّ، مِنْ أَيْنَ الداءُ؟ قال: منى، قال: فالشفاء؟ قال: منى، قال: فما يصنع عبداًك بالمعالج؟ قال: يطيب بانفسهم، فيومئذ سمي المعالج الطيب؛ پروردگارا! درد از کجا است؟ فرمود: از من است. عرض کرد: درمان و شفاء (از کجاست)؟ فرمود: از من است. عرض کرد: پس بندگان را با معالجه کننده درد چه کار (و چه نیازی به پزشک معالج دارند) فرمود: تا خاطرشان به دوا آسوده شود (و بدان دلخوش شوند) و از آن روز معالج طیب نامیده شد»

از روایت فوق، نکات زیر قابل استفاده است:

۱. پرستار نباید در خود، احساس غرور کند و خود را، عامل شفا بخشی بیمار بداند و باور کند که وی، نقش اصلی در درمان بیمار ندارد؛ بلکه وی، واسطه است و فقط سبب خوش‌دلی بیمار می‌گردد و خداست که هم درد داده و هم مورد شفا، قرار می‌دهد.
۲. بیمار را با خدا ارتباط دهد و به او تفهیم کند که شفا دهنده خداست و کسی غیر از خدا شفا نمی‌دهد.

طب در روایت فوق به معنای لطف، مهربانی، رفیق، رفع است که هم غصه از بیمار که مترادف مفهوم پرستار هست؛ آنچنان که مرحوم مجلسی در شرح حدیث آورده است. روایات زیادی در این زمینه آمده است. پس چه خوب است که بیمار بداند، دعا در حقیقت، درخواست از رحمت الهی است که خداوند حکیم است و حکمت او اقتضاء می‌کند که همه چیز را به درستی انجام بدهد. پس پرستار، می‌تواند در مقابل بیمار برای او دعا کند تا حال او بهتر شود و به او بگوید تا به رحمت خداوند، امیدوار باشد.

اقدام عملی در کاهش غم و غصه و ایجاد امید در بیمار

در روزهای آخر بستری، دغدغه‌ی بیمار و خانواده‌ی وی برای پرداخت هزینه‌های بستری، موجب تاخیر در بهبود بیماری و حتی بازگشت بیماری می‌شود که زحمات تیم درمان را بی‌فایده می‌سازد. در حال حاضر با پوشش‌های بیمه‌ای و قسمت‌هایی از جمله مددکاری اجتماعی، تا حدی تسهیلاتی برای درمان ایجاد نموده‌اند، ولی باید قوانین و ساز و کارها، به گونه‌ای تدوین شود که بیمار به جز درد و رنج مریض‌داری، مشکل دیگری نداشته باشد. پرستار و شاغلین حرفه پزشکی، نباید به بیمار با دید انتفاعی بنگرند. بیمار، نباید احساس کند که با وی، ارتباط مالی برقرار کرده است. در روایت ذیل، بیمار در عیادت امام حسین علیه السلام واژه «وا غماه» را استفاده کرد، اما با کمک مالی به او، غم و غصه او را برطرف نموده و به او امید بخشید و مشکل مالی وی را حل کرد. بنابراین طبق دستورات دین اسلام و سیره اهل بیت علیهم السلام نه تنها روابط مالی بیمار و صاحبان حرفه پزشکی باید حذف شده، بلکه در صورت نیاز، می‌تواند بر عکس شود؛ البته کادر پزشکی از لحاظ تامین مالی، نباید دغدغه‌ای داشته باشند.

«عن عمرو بن دینار قال: دَخَلَ الْحُسَيْنُ عَ عَلَى أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ وَ هُوَ مَرِيضٌ وَ هُوَ يَقُولُ
 وَا غَمَاهُ فَقَالَ لَهُ الْحُسَيْنُ عَ وَ مَا غَمَكَ يَا أَخِي قَالَ دَيْنِي وَ هُوَ سَتُونَ الْفَ دَرَاهِمٍ فَقَالَ
 الْحُسَيْنُ هُوَ عَلَيَّ قَالَ إِنِّي أَخَشِي أَنْ أَمُوتَ فَقَالَ الْحُسَيْنُ لَنْ تَمُوتَ حَتَّى أَقْضِيهَا عَنْكَ
 قَالَ فَقَضَاهَا قَبْلَ مَوْتِهِ ؛ در کتاب مناقب از عمرو بن دینار روایت می‌کند که گفت: امام
 حسین علیه السلام نزد اسامه بن زید که مریض بود رفت. شنید که اسامه می‌گفت: وا
 غماه! امام حسین علیه السلام فرمود: ای برادرم، غم و اندوه تو چیست؟ گفت: قرض من
 می‌باشد که به شصت هزار درهم رسیده است. امام حسین علیه السلام فرمود: قرض تو را،
 من ادا می‌کنم. اسامه گفت: می‌ترسم بمیرم. فرمود: تو نخواهی مرد تا من، قرض تو را ادا

نمایم. راوی می‌گوید: امام حسین علیه السلام قبل از فوت اسامه، قرض وی را ادا کرد.» زمانی که پرستار به بیمارش بگوید: «زندگی همه انسان‌ها در تمام زمان‌ها، همراه با غم و اندوه بوده و هیچ انسانی، بی‌غم نمی‌باشد.» این موضوع، می‌تواند عاملی برای تسکین و آرامش شخص بیمار که دچار غم و اندوه شده است، باشد.

پرستار با صحبت کردن با بیمار و دادن امید به او، می‌تواند به او بگوید که ایمانش را تقویت کند و یا اینکه نماز بخواند تا غم و غصه او کم شود. همچنین می‌تواند به بیمار بگوید که ما انسان‌ها، غم و غصه را بیش از اندازه، بزرگ می‌کنیم و این کار درستی نیست؛ چون ممکن است در زندگی، اتفاقات تلخ تری بیفتد و بسیار ناراحت کننده باشد و این به معنای پایان زندگی نیست. همچنین می‌تواند به بیمار بگوید که اگر در برابر غم و غصه، ضعف از خود نشان دهد، اتفاق بدتری برای او خواهد افتاد. پس با صدقه دادن یا خوردن چیزهای نشاط آور، حال خود را خوب کند.

یافته‌ها

در واقع، اسلام به عنوان یک دین کامل و جامع، توجه زیادی به مباحث پیرامون سلامت و بهداشت روان دارد و در این میان، یکی از مهم‌ترین عوامل در این زمینه، مهارت‌ها و رفتارهای عملی پرستاران است که موجب صمیمیت و اعتماد بیماران به پرستاران، بهبود کیفیت مراقبت‌های پزشکی، افزایش رضایت بیماران و اعتماد به نفس پرستاران می‌گردد.

مرتبط با مهارت‌های کلامی پرستار نسبت به بیمار است. ارتباط کلامی یکی از ابزارهای مهم پرستاری است. پرستار قبل از اینکه به دیدن بیمار برود، اول پرونده پزشکی او را مطالعه می‌کند و در مورد بیماری او، شناخت ابتدایی پیدا می‌کند. سپس می‌داند که باید چگونه با بیمار برخورد کند و چه کلماتی به کار برد تا به بیمار

نزدیک شود؛ چرا که به وجود آمدن یک ارتباط خوب بین پرستار و بیمار باعث حفظ آرامش بیمار می‌شود. عوامل موثر در ارتباط کلامی موثر عبارتند از: توجه به رده سنی بیمار، نوع واژگان، زمان و شرایط بیمار، ساده و گویا، موجز و مختصر و شفاف و ... به مهارت‌های ارتباطی روحی - روانی پرستار نسبت به بیمار می‌پردازد. این مهارت‌ها عبارتند از امیدبخشی، آرامش، اعتماد به نفس و محبت.

برقراری ارتباط روحی - روانی با بیمار، اثرات بسیار مثبتی دارد، از جمله بهبود علائم حیاتی، کاهش درد و اضطراب، افزایش رضایتمندی، ارتقای پیامدهای درمانی و مشارکت بهتر در برنامه‌های درمانی رامی‌توان برشمرد.

به بیان مهارت‌های کمک جسمی - حرکتی پرستار نسبت به بیمار می‌پردازد. از آنجایی که وضعیت این بیماران، خاص است، نیاز به درک و تعامل بیشتر پرستار با بیمار دارد. پرستاران باید بتوانند با بیماران، به خوبی ارتباط برقرار کنند و برای آنان وقت بیشتری صرف کنند تا بتوانند آن‌ها را درک کنند و رضایت بیمار را جلب کنند. همچنین آنان احساس راحتی اطمینان و اعتماد داشته باشند و در روند درمان با پرستار، همکاری لازم را داشته باشند. برخی از مهارت‌های پرستار در این زمینه عبارتند از: مهارت در ارزیابی و بررسی وضعیت بیمار، توانمند بودن در انجام تمرینات حرکتی و استفاده از وسایل کمکی نسبت به بیمار. به طور کلی، مراقبت پرستاران از چنین بیمارانی باعث امید و انگیزه در بیماران شده و بر سلامت جسمی و روانی آنان، بسیار موثر است.

به بحران‌های زندگی و نقشی که پرستار در این راستا ایفا می‌کند، اشاره شده است. برخی از بحران‌های زندگی، عبارتند از: بحران از دست دادن فرزند، بحران و سواس اعم از فکری و عملی و بحران سوگ. (بحران سوگ به معنای پریشانی عمیق و غم انگیزی است که در پی از دست دادن عزیزان، تشخیص بیماری جدی یا تجربه دردها و

رنج‌های شدید به وجود می‌آید).

در مواقعی که بیمار، دچار بحران‌های متعدد شده است، پرستار نقش مهمی در حمایت از بیمار ایفا می‌کند. در این حالت پرستار به عنوان فردی که در تماس مستقیم با بیمار است، باید بتواند به خوبی با بیمار برخورد کند و او را در مسیر بهبودی هدایت کند. حمایت از بیمار، ارائه اطلاعات و مشاوره نسبت به داشتن رفتارهای سالم، بخشی از وظایف پرستار در این برهه زمانی حساس است. در واقع پرستار باید همچون همدمی در کنار بیمار خود بوده و مشاوره و برنامه‌های لازم را در جهت داشتن رفتارهای سالم و کاهش اضطراب و تنش‌های روانی ارائه دهد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش به بررسی آیین پرستاری در آیات و روایات می‌پردازد. پرستاری، شغلی شریف و ارزشمند است که علاوه بر اجر دنیوی، پاداش اخروی نیز به همراه دارد. پرستار با انجام وظایف خود نسبت به بیماران، دعای خیر آنان را، بدرقه راهش می‌کند و این کلام نورانی حضرت صادق علیه السلام را راه توشه خویش می‌کند که فرمود: «از بیماران خود عیادت کنید و از آنان درخواست دعا کنید؛ زیرا دعای آنان، همانند دعای فرشتگان است.»

پس مراقبت و مواظبت از بیمار و رسیدگی به آن‌ها، سفارش همه پیشوایان دینی است. از این رو، مراقبت از بیمار تا شفای کامل آنان، امری بایسته است. همراهی با بیمار در گرفتاری‌های طول درمان، علاوه بر رفع نیازهای جسمی، شادابی و نشاط روحی وی را نیز تأمین می‌کند. در واقع پرستار باید در رفع نیازهای جسمی، روحی، معنوی و اجتماعی بیمار تلاش کند و خود را به جای او قرار دهد و آنچه را از راحتی و آسایش برای خود می‌پسندد، در صورت ممکن برای او نیز در نظر بگیرد. رها

ساختن بیمار و بی توجهی به او، چه بسا سلامت و حتی زندگی او را با خطر روبه رو می کند. تلاش برای برطرف ساختن نیازهای بیماران، پاداش بی شماری نزد خداوند دارد.

مسلم است چنین شغلی، مسئولیت‌ها و وظایف سنگینی در ابعاد متفاوت برای پرستار به دنبال دارد. در اسلام، حرفه پرستاری همانند سایر حرفه‌ها، اصول و قواعد اخلاقی خاص خود را دارد. توجه به الزامات اخلاقی و رعایت آنان از سوی پرستار در پرتوی بایدها و نبایدها در بهبود ارتباط و تعامل بهتر با بیماران، ارتقای کیفیت درمان، کاهش خطاهای پزشکی، جلوگیری از مسائل قانونی، ارتقای حرفه‌ای بودن پرستاران موثر است.

بایدهای اخلاقی که هر پرستار باید خود را به آنان آراسته نماید، عبارتند از: صبوری در برابر بهانه جویی بیمار، مدارا با بداخلاقی بیمار، خوش اخلاقی، رافت و رحمت در ارتباط با بیمار، رعایت طهارت و نظافت، رازداری و مسئولیت پذیری در قبال آنان. نبایدهای اخلاقی که پرستار باید از آنان، اجتناب کند تا بتواند در پرتوی آن، ارتباط درستی میان خود با بیماران شکل دهد. در غیر این صورت خساراتی گاه جبران ناپذیری به بار می‌آورد. مهم ترین نبایدهای اخلاقی در حرفه پرستاری عبارتند از: پرهیز از سهل انگاری در انجام وظایف، اجتناب از تمسخر بیمار، پرهیز از بدزبانی و به کارگیری الفاظ زشت و ناشایست و پرهیز از ایجاد ترس و تنش در بیمار. توجه به الزامات اخلاقی اعم از بایدها و نبایدها در حرفه پرستاری، باعث ایجاد رابطه اعتماد و صمیمیت بین پرستار و بیمار می‌گردد که بهبود درمان را سرعت می‌بخشد. علاوه بر این، پرستارانی که به الزامات اخلاقی پایبند هستند، معمولاً به مسائل اخلاقی در درمان بیماران، بسیار حساس هستند که در نتیجه بهبود تصمیم گیری‌های درمانی و جلوگیری از وقوع خطاهای پزشکی را تسهیل می‌کنند. از این رو، پرستارانی که بایدها و نبایدهای

اخلاقی را رعایت می‌کنند، در درمان بیماران، موفق‌تر عمل می‌کنند که این مساله رضایت بیماران را نیز به همراه دارد. مهارت‌های علمی - تخصصی پرستاری در سه حیطه علوم اعتقادی مورد نیاز در پرستاری، مبانی فقهی و انسان‌شناسی در این حرفه خلاصه شده است. مراد از علوم اعتقادی مورد نیاز با پرستاری، هر نوع مبانی و اصول اعتقادی که پرستار را در انجام وظایفش نسبت به بیمار، راسخ‌تر کند؛ چرا که نوع نگرش و جهان بینی و اعتقادات درونی او در نحوه‌ی عملکرد وی، تاثیرگذار است. زمانی که پرستاران، شناخت و اعتقاد به مبدا هستی داشته باشند و معتقد باشند که یاد خدا، به انسان‌ها آرامش می‌دهد، در این صورت، شغل پرستاری، می‌تواند یکی از راه‌های تقرب به خداوند و دستیابی به کمال انسانی باشد. چنین نگرشی به شغل پرستاری، نشاط و علاقه ویژه‌ای در پرستاران ایجاد می‌کند. آنان به کار خود، به عنوان وظیفه‌ای الهی انسانی می‌نگرند.

مهم‌ترین عوامل اعتقادی در این زمینه عبارتند از: اعتقاد به مبدا هستی و معاد، اعتقاد به اراده و مشیت الهی و قائل بودن به حکمت الهی. احکام فقهی این حرفه، شامل مواردی است که برای پرستاران و کارکنان سلامت در ارتباط با بیماران و مراقبت از آن‌ها مطرح می‌شود. در این گفتار، حکم فقهی نظر و لمس، ضمان، تقصیر و کوتاهی، خطا و غفلت در پرستاری مورد بررسی قرار گرفته است. نظر و لمس جز در صورت ضرورت جایز نیست و در غیر آن موارد، اشکال شرعی دارد. درباره ضمان نیز، پرستار در قبال جان بیمار مسئول است. با توجه به اینکه ممکن است جان بیمار به طور اورژانس در خطر باشد و زمان، جهت تعیین حساسیت فرد نسبت به دارویی خاص وجود نداشته باشد، اگر با تجویز دارو، بیمار به آن حساسیت پیدا کرده و دچار عوارض شدید یا مرگ شود، کسی که آن دارو را به بیمار خورانده و یا تزریق کرده، ضامن است، ولی اگر پیش از اقدام بر عمل جراحی یا هر نوع درمان دیگری، از بیمار یا اولیای وی

برائت از ضمان بگیرد، ضامن نیست.

قصور در پرستاری به معنای کوتاهی در وظایف پرستاری است. زمانی که پرستار از انجام وظایف محوله، کوتاهی کند، مرتکب قصور می‌شود. معیار تشخیص این امر عرف است؛ یعنی یک حد متعارفی از وظایف پرستاری را در نظر می‌گیرند که تخطی از آن، جرم تلقی می‌شود.

به طور کلی، هر پرستاری که به طور مستقیم یا غیرمستقیم با بیماری در ارتباط است، مسئول اعمال خویش است و اگر از این رهگذر، خسارتی متوجه بیمار شود، باید از عهده‌ی جبران آن برآید. گاهی مساله به همین جا ختم نمی‌شود و محکومیت جزایی نیز دامن‌گیر پرستار ناآگاه می‌شود.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم؛ ترجمه: مکارم شیرازی، ناصر، قم: ناشر دار القرآن کریم، ۱۳۷۳.
- نهج البلاغه؛ ترجمه: سید رضی، بی جا، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۸۷.
- صحیفه سجاده‌یه؛ ترجمه: خلجی، محمد تقی، قم: انتشارات میثم تمار، بی تا.
- ۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، مترجم: صادق حسن زاده، قم: ناشر آل علی علیه السلام، ۱۳۸۲.
- ۲. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب (علیهم السلام)، قم: نشر علامه، ۱۳۷۹.
- ۳. اردبیلی، احمد بن محمد، مجمع الفائدة و البرهان فی شرح إرشاد الأذهان، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۳.
- ۴. اسدی، اکبر، فرهنگ پرستاری، قم: مرکز تحقیقات اسلامی جانبازان، ۱۳۷۵.
- ۵. اکبری، محمد، غم و شادی در سیره معصومین علیهم السلام، چاپ اول، بی جا، انتشارات فتیان، ۱۳۹۳.

۶. بابایی، احمدعلی، برگزیده تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۲
۷. برازنده، مطلب؛ تینا، قیصری، متافیزیک و شناخت روح، بی جا، نشر نوید شیراز، ۱۳۸۹
۸. بروجردی، محمد ابراهیم، ترجمه قرآن بروجردی، تهران: صدرا، ۱۳۶۶
۹. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحکم و دررالکلم، قم: دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰.
۱۰. جوهری، شکیبا سادات، فرشته مهر (آیین پرستاری و عیادت از بیمار در اسلام)، چاپ اول، قم: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۵
۱۱. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: موسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۰۹
۱۲. حسینی، مرتضی، رازداری و سخن چینی، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۹
۱۳. حکمت، نصر الله، متافیزیک ابن سینا، تهران: نشر الهام، ۱۳۸۹
۱۴. حلّی، نجم الدین جعفر بن حسن، شرایع الأحکام، ج ۲، بیروت: در الأضواء، بی تا.
۱۵. نکت النهایه، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۲
۱۶. حلّی، حسن بن یوسف، تذکره الفقهاء، قم: موسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث، ۱۴۱۴
۱۷. خمینی، روح الله، صحیفه نور، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ره، ۱۳۸۹
۱۸. کشف الاسرار، تهران: کتاب فروشی علمیه، ۱۳۸۰
۱۹. دسوقی، فاروق احمد، القضاء و القدر فی الإسلام، مصر- القاهرة: دارالإعتصام، ۱۹۹۶م.
۲۰. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: انتشارات تهران، ۱۳۸۵

۲۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق: صفوان عدنان، داوودی، بیروت - دمشق، دارالقلم - الدارالشامیه، ۱۴۱۲
۲۲. رهبر زاده، حسن، شناخت روح، بی جا: نشر پارسا، ۱۳۸۰
۲۳. ریاضی، حشمت الله، ترجمه بیان السعاده فی مقامات العباده، تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۲
۲۴. سبزواری، محمد باقر، کفایه الأحکام، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۲۳
۲۵. ستوده، غلامرضا؛ سلطانی، اکرم، لغت نامه فارسی به فارسی، بی جا، انتشارات موسسه لغت نامه دهخدا، ۱۳۹۶
۲۶. سورآبادی، ابوبکر عتیق بن محمد، تفسیر سورآبادی، تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۸۰
۲۷. شکوهی یکتا، محسن، مهارت‌های ارتباط موثر، بی جا، موسسه فرهنگی هنری تربیت نوین، ۱۳۹۷
۲۸. صافی گلپایگانی، لطف الله، استفتائات پزشکی، قم: دفتر تنظیم و نشر آیت الله صافی گلپایگانی، ۱۳۹۶
۲۹. طالقانی، محمود، پرتوی از قرآن، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۶۲
۳۰. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ترجمه: محمد باقر، موسوی همدانی، قم: انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴
۳۱. طباطبایی یزدی، محمد کاظم، العروه الوثقی، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۱۷
۳۲. طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر جوامع الجامع، ترجمه: مترجمان، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷
۳۳. طبرسی، احمد بن علی، الاحتجاج علی اهل اللجاج، محقق: محمد باقر، خراسان، مشهد: نشر مرتضی، ۱۴۰۳
۳۴. طوسی، محمد بن حسن، الامالی طوسی، قم: دار الثقافه، ۱۴۱۴.

۳۵. عاملی (شهیدثانی)، زین الدین بن علی، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، تحقیق: محمد، کلانتر، ج ۱۰، بی جا، کتابفروشی داوری، ۱۴۱۰
۳۶. عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران: امیر کبیر، ۱۳۸۱
۳۷. فولادوند، محمد مهدی، ترجمه قرآن، تهران: ناشر دارالقرآن الکریم، ۱۴۱۵
۳۸. فیض کاشانی، محسن، محجبه البیضاء، قم: جماعه المدرسین بقم - موسسه النشر الاسلامی، ۱۳۸۳
۳۹. کراچکی، محمد بن علی، معدن الجواهر و ریاضه الخواطر، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۸۸
۴۰. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷
۴۱. اصول کافی، ترجمه: محمد باقر کمره ای، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۷۵
۴۲. الروضة من الکافی، ترجمه: هاشم رسولی محللاتی، محقق: علی اکبر غفاری، تهران: انتشارات علمیه اسلامی، ۱۳۶۴
۴۳. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳
۴۴. بحارالانوار، ترجمه: نجفی، محمدجواد، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۶۲
۴۵. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، ۱۳۸۸-۱۴۳۰
۴۶. مدرسی، محمد تقی، تفسیر هدایت (من هدی القرآن)، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷
۴۷. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران: انتشارات زرین، ۱۳۸۶
۴۸. مفید، محمد، الامالی (للمفید)، محقق یا مصحح: حسین استاد ولی و علی اکبر غفاری، قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳
۴۹. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، تهران: دارالکتب اسلامی، ۱۳۸۶

-
۵۰. میرسلیم، مصطفی، دانشنامه اسلامی، بی جا، بنیاد دایره المعارف اسلامی، ۱۳۷۵
۵۱. نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۴
۵۲. نصیری، علی، تفسیر موضوعی قرآن ویژه جوانان، قم: انتشارات پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۸۶.